

УДК 261.7:269

**КОНФЛІКТОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ
РОСІЙСЬКОГО МЕСІАНІЗМУ****CONFLICTOGENIC POTENTIAL
OF RUSSIAN MESSIANISM****Добродум О. В.,**

доктор філософських наук, доцент науково-дослідного Інституту, Київський національний університет культури і мистецтв (Київ, Україна),
e-mail: dobrodum.olga@gmail.com, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>

Dobrodum O. V.,

D.Sc., Associate Professor of Scientific-Research Institute of Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine), e-mail: dobrodum.olga@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>

Месіанізм – характерна риса історіософської рефлексії РФ, причому антимесіанський дискурс часто переважає над месіанським, із розвитком державності посилюється авторитет та вплив РПЦ, патріотичні угруповання заявляють про відродження Росії, йдеться про боротьбу Росії й Америки за Європу, про нову Холодну війну за Арктику, задіють в PR-ресурсі і ядерний потенціал Росії. Наше завдання – висвітлення специфіки конфліктогенного потенціалу російського месіанізму; методи дослідження: конкретно-історичного аналізу і міждисциплінарного синтезу. Релігійна картина світу сучасних росіян багато в чому зумовлена постбіполярним баченням: переосмисленням геополітичного місця в світі, переходом з II світу в III або навіть IV, релігійною та історичною політикою, сакралізацією і націоналізацією минулого.

Ключові слова: російський месіанізм, конфліктогенний потенціал, історіософська рефлексія, постбіполярне бачення.

Messianism is a characteristic feature of the historiographical reflection of the Russian Federation, and the anti-messianic discourse often prevails over the messianic one. Due to the development of statehood, the authority and influence of the Russian Orthodox Church are increasing, patriotic groups claim to revive Russia, the struggle between Russia and America for Europe and a new Cold War for the Arctic are actualized, nuclear potential of Russia becomes an essential factor of the PR resource. The religious point of view of the modern Russians is largely due to the post-bipolar vision: the rethinking of the geopolitical place in the world, the transition from the II world to the III or even IV one, religious and historical politics, the sacralization and nationalization of the past. Our task is to highlight the specifics of the conflictogenic potential of Russian messianism, research methods: concrete historical analysis and interdisciplinary synthesis.

Keywords: Russian messianism, conflictogenic potential, historiographical reflection, post-bipolar vision.

Феномен конфлікту відіграє важливу роль в релігійній політиці, оскільки практично всім війнам передують конфлікти. Комплекс питань, пов'язаних з релігією та історією насильства, було висвітлено, зокрема, К. Армстронг, серед них: релігія і насильство, природа релігійного насильства, конфлікт цивілізацій, історія релігійних воєн тощо [5]. Остання чверть століття стала періодом інтенсивного та зримого повернення релігії в соціальне життя та публічну політику в багатьох регіонах світу – при цьому релігія сприймається і як фермент культур та цивілізацій, яку після розпаду радянського блоку прийнято вважати, в дусі геополітики С. Гантінгтона, основною закваскою глобальних конфліктів. П. Бергер та інші теоретики релігійно-філософської думки, які писали про «повернення релігії», «відродження релігії» (релігійний ревайвелізм і ревіталізацію), мали на увазі, перш за все, відродження фундаменталістських релігій [1].

Основні тренди політики теперішнього президента США Д. Трампа багато в чому є продовженням зовнішньополітичної стратегії Дж. Буша-мол. [6]. Як друг американських консерваторів постає президент РФ В. Путін, будучи також лідером фундаменталістів всього світу, орієнтиром для крайніх лівих і крайніх правих [4]. Крім обожнювання, лідер РФ може піддаватися і демонізації, постаючи втіленням абсолютного зла, і на одній з фресок Страшного суду в Червоноградському храмі УГКЦ святого Йосафата у Львівській області він взагалі зображений у пеклі [9].

Російський месіанізм містить в собі ідеї, згідно з якими християн переслідують по всьому світові, при цьому їхньою основною захисницею буцімто виступає Російська Федерація (РФ). Релігійна концептуалізація російської експансії містить у собі ідеї месіанізму однієї православної країни, проти якої об'єдналися країни неправославні, і цією державою є Росія. Водночас з цим, РФ зараз веде кілька воєн, парадоксальних за своєю спрямованістю: з одного боку, вона здійснює бойові дії в Сирії (незважаючи на те, що Антіохійський патріархат є одним з чотирьох стародавніх Східних патріархатів Вселенської Церкви та одним із центрів поширення християнства) та активізує військову агресію в Україні (водночас вважаючи Київську Русь колискою російського православ'я).

Певне уявлення про традиційні репрезентації російського месіанізму може скластися завдяки залученню відомих афоризмів (які носять антизахідний характер) його виражників. Так, Олександр III прославився крилатими фразами: «У Росії два союзника – армія та флот», «Європа може почекаати, поки російський цар рибалить», можна згадати вислів святого Іоанна Кронштадтського: «Демократія – у пеклі, а на небі – Царство».

Аналіз позиціонування образу Росії в історіософії та уявленнях різних часів і народів виявляє його амбівалентність. Руський месіанізм репрезентує Росію як Град Божий, Третій Рим, Новий Єрусалим, Російську імперію, як Соціалістичний інтернаціонал та центр міжнародного комуністичного руху, «другий світ» і «другий полюс» світоустрою, альтернативу лібералізму, демократії та правам людини, але водночас і захисницю міжнародного права, Руський Народ-Месію, Народ-Богоносець для створення богоцивілізації та втілення ідеї вседності, істини і правди – ідеологемних та міфологемних іпостасей Росії.

Росія являє себе як антагоніста американських месіанських цінностей [3], тож формула С. С. Уварова «Православ'я, самодержавство, народність» виступає проти «американських» цінностей свободи, демократії і права [2], або, як висловився І. Л. Солоневич, «Ми, росіяни – моральна аристократія світу, що йде на змунуземельній та фінансовій». В ідеальному розумінні, комунізм – російська мрія про вічність на Землі, посюстороннє Царство Боже.

З іншого боку, прихильники сприйняття Росії в антимесіанському контексті стверджували,

зокрема, що Росія – це «тюрма народів» (А. де Кюстін), «Азіопа» (П. Н. Мілюков), «імперія зла» (президент США Р. Рейган). В рамках антирадянського дискурсу СРСР сприймався як архетипове пекло, антицивілізація, інфернальний антисвіт, Верхня Вольта з ракетами, Саудівська Аравія з деревами, Північна Нігерія, Веймарська республіка тощо. У знаменитих «Центуріях» Нострадамуса Тартар–Росія згадувалася як згубне місце, якому, проте, судилося пережити небувалий розквіт.

Слід зазначити популярність теорії, що Росія страждає на благо всього людства і знову стоїть у першому ряду борців зі злом – так вона боролася проти монголів в XIII–XVI ст., проти Наполеона в XIX ст., проти Гітлера в XX ст. та проти ядерної зброї США в епоху Холодної війни. РФ вважає, що має цивілізаційну місією в Євразії іє зразком для інших країн, запропонувавши світові альтернативну модель, де держава більше втручається в економіку, а до іноземних інвестицій ставляться з обережністю. Месіанізм є складовим елементом російської зовнішньої політики як елемент протистояння однополярному світові [8].

Дискурс російського месіанізму/антімесіанізму є характерним явищем – в Росії під цим кутом зору трактується багато подій сучасності. Так, Росія пишається тим, що в Антарктиді й Арктиці проходять богослужіння, православ'я набуло популярності у США, Європі та Південно–Східній Азії, Росія створила арктичні війська для захисту природних ресурсів. При сучасних спробах створити Агентство позитивного іміджу РФ згадується анекдот про те, що Росія – єдина у світі країна з непередбачуваним минулим. Істотне місце в концептуальному обґрунтуванні легітимності російського месіанізму займає апеляція до історії в великодержавному дусі, а історичний ревізіонізм в Росії часом виконує функції історіософської легітимізації імперських інтенцій.

Подання матеріалу з новітньої історії в російських шкільних підручниках здійснюється таким чином, що зіставлення СРСР із нацистською Німеччиною сприймається як ідеологічна зброя, комунізм не визнається тоталітарною системою, революція в Росії вже «не в моді», проте, ведеться пошук символів імперської величі. Проголошується, що імперія Й. Сталіна була навіть більше імперії Чингісхана, радянського лідера порівнюють з Іваном Грозним, Петром Великим і Володимиром Путіним. Серед широких верств поширюються постулати національної історіографії (слов'янофільство, євразійство та панросійство) і консервативної теорії неосталінізму.

У Росії багато що – від національного гербу до дитячих іграшок – традиційно просякнуте військовою символікою, війна є поширеним сюжетом ікон російського православ'я, ікона XVI в. «Церква войовнича», що зображає ангельське воїнство в одному строю з православними витязями, являє собою зримий вираз духовної основи військового життя російської людини, іконописний вираз православної ідеї [7, с. 456].

Іконопис здійснює і функцію певної сакралізації російської влади – про це свідчать образи Богоматері та Ісуса Христа: «Державна», «Про тебе радіє», «Ярославська Богоматір» тощо. Церковні ієрархи освячують бойові кораблі, ядерні ракети і атомні підводні човни. Практично у кожного роду військ РФ є свій небесний покровитель, і молебні за ракетні війська стратегічного призначення присвячуються святому Серафиму Саровському, об'єднанням ядерного комплексу вручається вимпел–хоругва з образом цього святого.

І. Бражніков аналізує російсько–американську ситуацію крізь призму біблійних пророцтв: щодо міста на семи пагорбах, стверджується, що серед інших існуючих міст на семи пагорбах тільки Вашингтон зроблений як пряма копія Риму, з повторенням назв самих пагорбів, як «велике місто, що панує над царями земними» (Одкр. 17:18). В цьому випадку Москва може сприйматися як новий Вавилон, а новоутворені держави – колишні радянські республіки – як «десять рогів» (Одкр. 13:1), що упиваються вином розпусти (Одкр. 17:2), а потім отримують від Звіра владу знищити вавилонську блудницю. Формула Союзу незалежних держав (СНД) (10+1) нібито явно була розроблена в кабінетах протестантів–фундаменталістів, які назвали Росію «імперією зла», тобто ототожнили її з Вавилоном, який повинні зруйнувати 10 рогів – правителів колишніх республік.

Релігійна картина світу сучасних росіян багато в чому зумовлена постбіполярним баченням: переосмисленням геополітичного місця в світі, переходом з II світу в III або навіть IV, релігійної та історичної політики, сакралізації і націоналізацією минулого. Месіанізм – характерна риса історіософської рефлексії РФ, і з розвитком державності посилюється авторитет та вплив РПЦ, патріотичні угруповання заявляють про відродження Росії, йдеться про боротьбу Росії й Америки за Європу (хоча переважають сюжети боротьби США та Європи за Росію при поширенні агресивного місіонерства, протестантського і католицького відповідно), про нову Холодну війну за Арктику, задіють в PR–ресурсі і ядерний потенціал Росії.

Список використаних джерел

- Berger, PL., 1999. 'The Desecularization of the World: A Global Overview', *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, Washington, D.C., *Ethics and Public Policy Center*.
- Diamond, L. & Plattner, MF. & Costopoulos, PJ., eds., 2005. 'World Religions and Democracy', Baltimore: *John Hopkins University Press*.
- Kagan, R., 2003. 'Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order', N.Y.: *Knopf*; Johnston, D., ed., 2003. 'Faith-Based Diplomacy: Triumphant Realpolitik', N.Y.: *Oxford*.
- Weaver, C. & Seddon, M., 2017. 'US conservatives keep faith with Putin despite Trump travails. Some see Russian president as natural ally on social issues', *Financial Times*, 18 April.
- Армстронг, К., 2016. 'Поля крови. Религия и история насилия', Пер. Ястребов Г. Г., М.: *Альпина нон-фикшн*, 538 с.
- 'Дональд Трамп – это Джордж Буш–младший?'. available at: <http://dimagrib.livejournal.com/344048.html> (accessed 7 January 2002)

7. Ларионов, ВЕ. 2007. 'Православная Монархия. Национальная Монархия в России. Утопия или политическая реальность', М.: *Бистров*, 480 с.

8. Максимов, В., 2006. '«Товарищ волк знает, кого кушать». Основой государства должны стать многодетные семьи и современная армия', *Новые известия*, 11 мая.

9. Панчишин, І., 2017. 'Автори фрески запевняють: не малювали Путіна у пеклі', *Головні новини Львова*, 18 квітня.

References

1. Berger, PL., 1999. 'The Desecularization of the World: A Global Overview', *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, Washington, D.C., *Ethics and Public Policy Center*.

2. Diamond, L. & Plattner, MF. & Costopoulos, PJ., eds., 2005. 'World Religions and Democracy', Baltimore: *John Hopkins University Press*.

3. Kagan, R., 2003. 'Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order', N.Y.: *Knopf*; Johnston, D., ed., 2003. 'Faith-Based Diplomacy: Triumphant Realpolitik', N.Y.: *Oxford*.

4. Weaver, C. & Seddon, M., 2017. 'US conservatives keep faith with Putin despite Trump travails. Some see Russian president as natural ally on social issues', *Financial Times*, 18 April.

5. Armstrong, K., 2016. 'Polja krovi. Religija i istorija nasilija (Fields of blood. Religion and history of violence)', *Per. Jastrebov G. G.*, М.: *Al'pinanon-fikshn*, 538 s.

6. 'Donal'd Tramp – jeto Dzhordzh Bush–mladshij? (Is Donald Trump George W. Bush?)'. available at: <http://dimagrib.livejournal.com/344048.html> (accessed 7 January 2002)

7. Larionov, VE. 2007. 'Pravoslavnaja Monarhija. Nacional'naja Monarhija v Rossii. Utopija ili politicheskaja real'nost' (Orthodox monarchy. National Monarchy in Russia. Utopia or political reality)', М.: *Bystrov*, 480 s.

8. Maksimov, V., 2006. '«Tovarishh volk znaet, kogo kushat'». Osnovoj gosudarstva dolzhny stat' mnogodetnye sem'i i sovremennaja armija («Comrade wolf knows who to eat». The basis of the state should be large families and a modern army.)', *Novye izvestija*, 11 maja.

9. Panchyshyn, I., 2017. 'Avtory fresky zapevnyajut': ne maljuvaly Putina u pekli (Authors of frescos assure: they did not paint Putin in hell)', *Golovni novyny L'vova*, 18 kvitnja.

* * *